

КОНСТАНТИН ВЕЛИКИ, КУЛТЪТ КЪМ СЛЪНЦЕТО
И ОГЪНЯ И БЪЛГАРСКИЯ МАГИЧЕСКИ ОБРЯД –
НЕСТИНАРСТВО / ТАНЦ ВЪРХУ ЖИВА ЖАРАВА/

Константин Велики е възпитан в семейната среда на религиозна толерантност. Неговият баща имп. Констанций Хлор е бил горещ почитател на неоплатоническите философски системи и култа към Слънцето /Попов, 2002/. Безспорно повлиян от баща си, младият Константин имал влечение към древните монотеистични култове като тракийския Орфизъм и малоазийския Митраизъм, което го свързва и с християнството. Въпреки, че Константин превръща християнството в държавна религия, почти до края на живота си той остава верен на соларния култ /Dodds, 1968; Preger, 1901/. Слънчевият бог е най-често изобразяван на гърба на неговите монети.

В изворите се споменава за това, че той е бил член на мистериално общество на посветени, свързано с култа към слънцето и огъня/ Burkhardt, 1880. Вероятно този дуализъм в неговите религиозно-философски възгледи е наследен и съхранен в уникалния български магически обряд “нестинарство”.

В най-югоизточната част на Бургаския регион се локализира една от древните контактни зони на Балканския полуостров, свързана с активния синтез през хилядолетията между различни етноси, култури и религии. Върху тази основа само на 200 км от древните проливи, разделящи и обединяващи Европа и Азия, в планината Странджа и днес могат да се открият живи традиции, свързани с магическия обред - игра върху огнена жарава. Той продължава да се практикува и днес от местните общности в Бургаския регион със същото преклонение и вяра в божествената сила на слънцето и огъня. Запазени единствено в тази част на България, тези феномени на сакралната култура се определят от изследователите като следи от древното тракийско /българско/ шаманство /Арнаутов, 1971; Шаранков, 1947; Фол В.- Нейкова Р.; Калоянов, 2002/.

Местното българско население, което е носител на тази магическа обредност, има особена историческа съдба. В периода на османско владичество, то остава изолирано от официалната политическа, етническа и религиозна система, което е причина за запазване на здравата връзка

Сл. 1. Фолис на император Константин I, опако: Слънчевият бог

Fig. 1. Folis: Konstantine I, reverse The Sun God Helios

с по-старите пластове в традиционната култура. Най-силни са връзките с културата на древна Тракия, родината на митичния герой Орфей и орфическите мистериални празници. Това не е случайно, защото именно в Странджа се откриват най-много мегалитни паметници от III – I хил. пр. Хр. и останки от уникални тракийски светилища. Тяхното физическо присъствие се допълва от дълбоките следи на невероятно извисена мистериалност и култови практики, възпроизвеждащи и днес древни митологични реликти и на първо място Соларно-хтоничния култ, насочен към почитане на божествеността на Слънцето и свещения му брак с Богинята – майка – Земята, раждането на техния син и жертвоприношението му в символиката на огъня- т.е. пренасянето му в нематериалния божествен свят /Фол А. 1986; Фол В. 2000/

От значение за историята на нестинарството, оцеляла като културен феномен в Европа, се явява обстоятелството, че в по-ново време - XIX-XX век то е било силно стеснено географски като практикуване. Така най-благоприятните условия за неговото запазване се оказали голямата изолираност от други културни влияния и недостъпността на този район разположен между южните брегове на Черно море и гъстите гори на планината Странджа. Сведенията от втората половина на XIX век показват, че нестинарските села са били около 25 на брой, разположени от двете стани на съвременната ни граница с Турция в близост до крайбрежната черноморска зона в линията между турските Инеада и Мидия на юг и българските Царево и Приморско на север /Славейков, 1875; Русев, 1891; Шивачев, 1899, Иречек, 1899/. Повечето от селата са били заселени с автохтонната българска етнографска група наричана “рупци”, която е свързана с древните тракийски металургични центрове. Само в две нестинарски села: Кости и Бродилово до началото на XX век имало смесено

Сл. 2. Карта на разпространението на нестинарскиот ритуал в Бургаски регион

Fig. 2. Constantine the great, the cult of sun and fire and bulgarian magic ritual – nestinarstvo /dance on live embers/

население българи и гърци. По време на събитията околу востанието за национално ослободение през 1903 г. и по-късно Балканската војна /1912-13г./ и Първата световна војна /1916-18 г./ по-голема част од тјхното население се преселило и разпръснало във внтрешноста на днешниот Бургаски регион /Милетич, 1918; Маринов, 1914/. а гърците од двете села се преселили в днешна Североисточна Грција /Арнаудов, 1971/. Така били прекъснати врзките с общноста и затруднено практикуването на ритуала.

Сл. 3. През целия ден големият огън се разпалва на площада и се разстилат въглените в кръг с диаметър 8 до 10 метра

3. All day long fire is burning in the square and the embers are spread in a circle of about 8 - 10 m diameter.

Сл. 4. Прекланяне пред свещените икони
Fig. 4. Adoration in front of icons

Сл. 5. Отнасяне на свещените икони на Св. Св. Константин и Елена
Fig. 5. Bringing St St Constantine and Helena icons to the sacred spring

Въпреки трудностите нестинарските корени са се съхранили и днес се явява нова генерация наследници на посветените в различни селища около Бургас, която възобновява традицията. Пример за това са провежданите през последните години нестинарски празници от потомци на нестинари, заселили се в квартал Горно Езерово край Бургас

В танцанестинарите се откриват далечни реминисценции на древни тракийски култови практики за магическо посвещение. Подобно на древните земеделски общества, те вярват, че началото на годината започва на 23 април /Гергьовден по стар стил/, когато се възражда природата. Разполовяването на полугодията, съответно маркирани от Гергьовден и Димитровден, е свързано и със звездния календар на нестинарите, в който най-важно място заема съзвездието Плеяди - в народната традиция "Квачка" или "Кокошка". В средата на май до края на юни съзвездието се явява в долната част на звездната карта на северното полукуълбо. В средата на периода, когато то е "долу", нестинарите почитат огнената еманация на слънцето, като през нощта правят своите игри върху огнена жаравя.

При приемането на християнството нестинарите приспособяват стария тракийски пантеон към новата религия и се вписват в християнската празнична култура под покровителството на Св. Константин и Елена, чийто празник съвпада с кулминацията на нестинарските игри - 21 май по старото летоброене и на 3 юни по новото. Тъй като те са ревностни християни и благочестиви праведници, преди това 40 дни спазват редица нравствени въздържания, постят и се пречистват в църква, за да получат подкрепата на светците в тяхната пророческа мисия. Празничният ритуал започва от ранна утрин с обредно шествие, начело на което се движат нестинари, носещи богато украсени икони на Св. Константин и Елена. То обикаля в кръг около селото и заедно със свещеник, обхожда свещените за селището извори и параклиси. От главният параклис, в който се съхраняват, иконите на светите патрони се изваждат само на празника на Св. Константин и Елена заедно с ритуалният тъпан. Местните хора ги наричат “опашати” заради дългите

Сл. 6. Подготовката на жаравата

Fig. 6. Preparing the embers

Сл. 7. Най-известната пророчица – главната нестинарка баба Злата влиза в кръга на жаравата, 1959

Fig. 7. The most famous prophetess – the main *nestinarka*, Zlata is dancing on the embers, 1959.

Сл. 8. Най-известната пророчица – главната нестинарка баба Злата танцува в кръга на жаравата, 1959.

Fig. 8. The most famous prophetess – the main *nestinarka*, Zlata is dancing on the embers, 1959..

Сл. 9. Танц на млада нестинарка, с. Българи, 2002
Fig. 9. Dance of a young nestinarka, village of Bulgari, 2002

дръжки, направени в улеснение на носачите, които през целия ден и нощта оглавяват с тях шествието. Често пъти нестинарите влизат в огъня стяха да подчертаят покровителството на светите патрони.

Важна роля в обредните елементи играе кръгът, символ на слънцето. Освен обиколката в кръг около селото, с кръгла форма се оформя и главната ритуална сцена. През целия ден на площада на селото гори огън, а жаравата се разстила в кръг с диаметър около 8-10 м. Рано сутринта е

извършено жертвоприношение с теле, от което се приготвя обредно ястие – “курбан” за всички участници в празника. След свечеряване започват неспирни хора /танци в кръг/ около жаравата. Под тежките, насечени звуци на ритуалния тъпан, нестинарите изпадат в особено екстатично състояние и нагазват боси в жаравата. Подвиквайки силно и насечено, те пресичат на кръст жаравата и после танцуват няколко минути със свещените икони в ръце, без да получат обгаряния. По време на нестинарската игра около жаравата в кръг непрекъснато обикалят музикантите със свещения тъпан и носачите с иконите. Така те пазят свещеното пространство по време на магическите действия на своеобразните шамани /или жрици/.

Нестинари стават мъже и жени обикновено от едни и същи родове. Те предават по наследство способностите на магическия танц, като най-важна роля в тяхната общност има главната нестинарка. Това признание тя е получила поради изключителната си религиозна екзалтация и способности на медиум /Шаранков, 1947/. Затова хората я почитат като магически посредник между тях и божествената воля на светците покровители, които чрез нея изричат предсказания за плодородието, здравето, войните, съдбата на семейството.

Поради затворения кръг на посветените в тези мистерии и устното предаване на традицията само между роднини и близки, няма съхранени достатъчно стари извори за нестинарството. Най-ранното известно свидетелство за тях е свързано с българската средновековна история по времето на цар Борил /1207-1218г/ Ников, 1912/. В Синодика на Борил, издаден през 1211г. във връзка с проведения църковен събор срещу богомилството и всички еретици има специален текст, насочващ

към порицанието на нестинарските ритуали. А в по-ново време към него проявявали отрицателното отношение официалните християнски институции и особено свързаните с Гръцката патриаршия, официален представител на православието в Османската империя до създаването на Българската екзархия през 1870 г. Те го определяли го като “ерес”, което е наложило много скромен и ненатрапчив реквизит, а за постигане на магическите пронищания се разчита изцяло на пророческите възможности на медиум на главната нестинарка Арнаудов, 1971/.

Зато хората я почитат като магически посредник между тях и светците покровители за предсказания свързани с плодородието, здравето, войните, съдбата на семействата им. Духът, в името на който нестинарите вещаят бъдеще или гадаят за здраве, успех и др. е най-често Св. Константин. Неговата икона заема най-почетното място в параклиса на главната нестинарка, тя е най-богато украсена с монети и цветя. На Св. Константин са посветени и специални обредни нестинарски песни, той е видението, което получават нестинарите при екзалтичното прихващане в танца върху жаравата. На него са посветени сборовете – празниците на всички нестинарски села.

Дали това предпочитание на Константин Велики има нещо общо с историческата личност на светеца. Напълно възможно е то да е било вторично внесено в по-старата обредност поради близостта на неговите идеи и действия за почитане на култа към Слънцето /Хелиос/ и Митра. Култа към персийско-малоазийското божество бил силно разпространен в Римската империя след края на I век. Той е изисквал строг пост и тежки изпитания за неговите почитатели, минаване през огън и вода, глад и жажда, които водели към освобождение от грехове и общуване с бога чрез мистически церемонии. Близостта с нестинарството е очевидна. Така те се приближават много до строгия аскетизъм и праведност на християнството, но запазват символиката и мистериалността, насочени към духовно съвършенство. И Константин Велики е проявявал това раздвоение. Той приема монограма на Исус Христос като символ на своята армия, но запазва върху сечените от него монети образа на слънчевия бог. Почти до смъртта си той открито почита Хелиос и Митра, а неговата религиозна политика се отличава с със съответната двойственост и толерантност. Новоизбраната столица на империята Константинопол е украсена с колос на Хелиос, а неговия празник е обявен за всеобщ, тачен и от християните. Вероятно именно тази толерантна политика за внимателното интегриране на старите и нови религиозни идеи е причина за съхраняването дълбоко в народа -психологията на нестинарите в крайбрежна Странджа на един по-стар дуализъм на култовете, където на равни начала живее почитането на християнството и божественото слънце с неговите огнени тайнства.

ЛИТЕРАТУРА:

- BURKHARDT,** *Die Zeit Constantin `s des Groben*, Leipzig, 1880, 348
- PREGER TH.,** *Konstantinos – helios*, Hermes, XXXVI, 1901, 469
- DODDS, E.R.,** *Pagan and Christian in an age of anxiety: some aspects of religious experience from Marcus Aurelius ro Constantine*, Cambridge 1968
- НИКОВ, П.** *Цар Борил в светлината на един нов паметник*, Сп. БАН , 3,1912,134
- АРНАУДОВ М.** *Студии върху българските обреди и легенди*, т.1, 1971, С.19,159
- ШАРАНКОВ Е.** *Нестинарството – същност и прояви*, 1947, с. 14-15
- ФОЛ А.,** *Тракийския орфизъм*, 1986, София.
- ФОЛ В.** *Мегалитни и скално-изсечени паметници в Древна Тракия*, 2000, София.
- ФОЛ В.** *Огън и музика*, 2000, София
- ПОПОВ Д.** *Древен Рим*, 2000, София
- СЛАВЕЙКОВ П.Р.** *Нрави и обичаи, българска христоматия*, ч.1, 1884, Пловдив, 131-135
- РУСЕВ С.** *Нистинари*, Сб.НУН, VI, 1891, 224-227
- ШИВАЧЕВ С.** *Нистинаре, Светлина*, г. VIII, кн.1, 1899, с.3-4
- ИРЕЧЕК К.** *Княжество България*, ч. I, 1899, с.112
- МАРИНОВ Д.** *Народна вяра и религиозни народни обичаи*, Сб НУН, XXVII, 1914, с.464-471
- МИЛЕТИЧ Л.** *Разорението на тракийските българи през 1913 г.*, София, 1918
- КАЛОЯНОВ А.** *Българското шаманство*, С., 2002

Tsonya Drageva

CONSTANTINE THE GREAT, THE CULT OF SUN AND FIRE AND BULGARIAN
MAGIC RITUAL – NESTINARSTVO /DANCE ON LIVE EMBERS/

Constantine the Great was well-bred in a family background of religious tolerance. His father, the emperor *Constancy Hlor* was a devout admirer of the New Platonic philosophical systems and the cult of Sun. Indisputably influenced by his father the young Constantine had inclination for ancient monotheistic cults such as Thracian Orphism and the Mithraism of Asia Minor, which associates him with Christianity. Although Constantine transforms Christianity into a state religion, almost until the end of his life he had lived up to the Solar cult. The Sun God was most often portrayed on the verso of his coins. It was mentioned in the sources that he had been a member of a mystical society of the initiated, associated with the cult of sun and fire. Most likely that dualism of his religious-philosophical views was inherited and preserved in the unique Bulgarian magic ritual *nestinarstvo*.

It is no accident that the *nestinarstvo*, the most unique Bulgarian magic ritual is preserved even to this day, namely in Burgas Region, in the Strandja Mountains where had been discovered most of the megalithic monuments of 3 – 1 millenium B.C. and relics of unique Thracian sanctuaries associated with the Goddess-Mother-Earth and the God Sun. It is absolutely unknown for other parts of Bulgaria, as well as for all Europe. It is also performed by *anastenarides*, descendants of Hellenized Thracians displaced from that region of Thrace after the war between Greece and Turkey. Its millenary practicing is connected with Bulgarian ethnographic group *rouptsis* living in about 25 villages in the east part of the Strandja Mountains. The ecstatic dance of barefoot men and women on the embers had turned to an emblematic symbol of Bulgarian ritual folklore nowadays.

In the dance of *nestinari* /fire-dancers/, who are original Bulgarian shamans, remote reminiscences of ancient Thracian religious practices of magic dedication are detected. They have been inserted in Christian festal culture under the auspices of *Sveti Konstantin and Elena* /St St Constantine and Helena/, therefore the culmination of *nestinari*'s dances happen every year on 21 may, according to chronology before our era and on 3 June according to chronology of our era.

Through the closed circle of the initiated into those mysteries and the verbal delivering of the tradition only between dear and near there are not preserved old enough sources about the *nestinarstvo*. The earliest known evidence about them known for the time being is associated with Bulgarian medieval history at the time of tsar Boril (1207 – 1218). The Synodical of Boril issued in 1211 in connection with the implemented church council against Bogomil movement and all the heretics, contains a special text turning to *nestinari*'s rituals.

